

Əlövşət ALLAHVERDİYEV

Bakı Dövlət Universiteti “Hüquq” fakültəsinin müəllimi, h. f. d.dos.
email: lawyer.406@gmail.com

MÜHARİBƏ CİNAYƏTLƏRİNİN TƏQİB OLUNMASINDA BEYNƏLXALQ CİNAYƏT TRİBUNALLARININ ROLU

Açar sözlər: müharibə cinayətləri, yurisdiksiya, tribunal, beynəlxalq humanitar hüquq, Cenevrə Konvensiyaları

Keywords: war crimes, jurisdiction, tribunal, international humanitarian law, Geneva Conventions

Ключевые слова: военные преступления, юрисдикция, трибунал, международное гуманитарное право, Женевские конвенции.

Beynəlxalq cinayət tribunalları və Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi, iki müxtəlif sahədə fəaliyyət göstərən beynəlxalq məhkəmələr ədalətin təmin olunması və beynəlxalq hüquq normalarının qorunmasına xidmət edir. Təəssüf ki, bir çox hallarda bu məhkəmələrin yurisdiksiyasına aid olan bəzi işlər eyniləşdirilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin rolu beynəlxalq hüquqa uyğun olaraq dövlətlərin ona təqdim etdiyi hüquqi mübahisələri həll etmək və BMT-nin səlahiyyətli orqanları və ixtisaslaşmış qurumları tərəfindən ona verilən hüquqi məsələlər üzrə məsləhət xarakterli rəylər verməkdir. Beynəlxalq cinayət tribunalları isə fiziki şəxslərin beynəlxalq cinayət məsuliyyətini müəyyən edir və təqsikarların cəzalandırılmasına xidmət edir.

Göründüyü kimi, biri dövlətlərarası hüquqi mübahisələrə baxır, ikincisi isə fiziki şəxslərin beynəlxalq cinayət məsuliyyətini müəyyən edir. Hər iki məhkəmə sistemi ikinci dünya müharibəsindən sonra yarandı və beynəlxalq hüquqa çox mühüm töhfələr verdi. Beynəlxalq cinayət törətmiş şəxslərin cəzalandırılması və bu sahədə dövlətlərin üzərinə götürdüyü öhdəliyi vicdanla yer-

nə yetirməsi müasir beynəlxalq hüququn əsas tələblərindən birinə çevrildi. XX əsrin sonu-XXI əsrin əvvəllərində bir daha təsdiq olundu ki, beynəlxalq hüququn rolu olmadan ümumiyyətlə, beynəlxalq münasibətlərin normal tənzimlənməsi dövlətlər arasında istər siyasi, istərsə də hüquqi münasibətlərin qorunub saxlanması qeyri-mümkündür. Məhz dünyada beynəlxalq sülhə və təhlükəsizliyə zərər vura biləcək təhlükələrə qarşı mübarizə öz ifadəsini dövlətlər üçün əhəmiyyətli olan beynəlxalq hüquqi sənədlərdə tapmışdır. Bu, həm də özünü dövlətlərin cinayətkarlıqla mübarizədə əməkdaşlığı, qanun və məhkəmə qarşısında bərabərlik, terrora qarşı mübarizə, müharibə aparılmasının metod və vasitələrinə riayət edilməsi, işgəncələrin qadağan edilməsi, əsir və girovlarla, azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərlə humanist rəftarın təmin olunması formasında göstərmişdir. Müxtəlif cür beynəlxalq cinayətlərin-köləlik, qul alveri, saxta pul hazırlanması, dəniz quldurluğu, qadın və uşaq alveri, narkotika, pornoqrafik məhsulların qanunsuz yayılması və s. cinayətkar əməllərin cəzalandırılması üçün qəbul edilmiş beynəlxalq konvensiyaların böyük əhəmiyyəti oldu. 1927-ci ildə keçirilmiş Cinayət qanunvericiliyinin vahid şəkli salınması üzrə beynəlxalq konfrans (Varşava) göstərilən əməlləri beynəlxalq xarakterli cinayətlər kimi sistemləşdirdi.

Beynəlxalq hüququn mütərəqqi inkişafına baxmayaraq, terror və müharibə təhlükəsi bəşəriyyəti həmişə qorxu altında saxlamışdı. Tarixin bütün dövrlərində bu cinayətlər baş vermiş və dövlətlərin maraq və mənafeələrinə zərər vurmuşdu. Aparılan müşahidələr onu deməyə əsas verir ki, müharibə aparılan tərəflər heç bir halda nə sər-

həd tanımış, nə də qanunlara əməl etmişdir. Tərximi-mədəniyyət abidələrinin dağıdılması, mülki əhalinin zorakılıq və işgəncələrə məruz qalması, öldürülməsi müharibə cinayətləri kimi tövsiyə olunmuş, bəzi hallarda cinayətkarlar cəzalandırılmış, bəzən isə cəzasız qalmışdır.

Tarixən, müharibə qaydalarının norma halına salınması iki istiqamətdə aparılmışdır.

Birinci istiqamətə, əsasən Cenevrədə qoyulan 1949-cu ilin dörd Cenevrə Konvensiyasına əsaslanan Cenevrə qanunvericiliyi (Cenevrə Konvensiyaları) və ona əlavə olunan iki 1977-ci il Protokolu aiddir.

İkinci istiqamətə isə əsasən Haaqada qoyulmuş 1899-cu və 1907-ci illərdə imzalanmış bir sıra konvensiyaları özündə birləşdirən Haaqa qanunvericiliyi adlanır.

Cenevrə qanunvericiliyi silahlı münaqişədə xüsusilə müdafiəsiz olanları, döyüşdə iştirak etməyənlər və hərbi əsirlər kimi müxtəlif sinif insanları mühafizə etmək üçün hüquqi rejimlərin qarşılıqlı əlaqəsini təşkil edir. Haaqa qanunvericiliyi isə əksinə, müharibə aparılmasının üsul və metodlarını tənzimləyir.

“Müharibə cinayətləri” termini ümumi anlayış olub silahlı münaqişə zamanı tətbiq olunan beynəlxalq humanitar hüquq normalarının pozulmasını bildirir [4.s.198-201]. Bəzən müharibə cinayətlərinin yalnız Müharibə qurbanlarının müdafiəsi haqqında 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarında təsbit olunmuş əməlləri əhatə etməsi haqqında fikirlər söylənilir, lakin həmin əməllər müharibə cinayətlərinin yalnız bir hissəsini, ən təhlükəli və ciddi əməlləri əhatə edir. Beynəlxalq normativ və presedent təcrübəsində də vahid termindən istifadə olunmur. Məsələn, Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsinin 6-cı maddəsində “müharibə qanun və adətlərinin pozuntuları” ifadəsi işlədilmişdir. Bu pozuntulara aşağıdakı əməllər aid edilmişdir [4. s. 237]:

a) işğal olunmuş ərazinin mülki əhalisinin öldürülməsi, əzab verilməsi, köləliyə və ya digər məqsədlər üçün aparılması;

b) hərbi əsirlərin və ya dənizdə olan şəxslərin öldürülməsi və ya əzab verilməsi;

c) girovgötürmə;

ç) ictimai və xüsusi mülkiyyətin qarət edilməsi;

d) şəhər və kəndlərin mənasız dağıdılması;

e) hərbi zərurət olmadan talançılıq və digər cinayətlər.

Göstərilən bu əməlləri, ona görə müharibə cinayətləri hesab etmək olar ki, onlar hərbi zərurətlə əlaqədar deyil, müharibə əsasən döyüş aparın tərəflər arasında baş verir və lakin bu zaman, müharibənin birbaşa iştirakçısı olmayan şəxslər zorakılığa və işgəncələrə məruz qalır.

Nürnberq Tribunalı Nizamnaməsindən başqa müharibə cinayətləri ilə bağlı normalar Sülh və bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə cinayətlər məəcəlləsi Layihəsində, Yuqoslaviya Tribunalı Nizamnaməsində və Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutunda öz əksini tapmışdır.

Yuqoslaviya Tribunalı Nizamnaməsində müharibə cinayətləri ilə bağlı iki müxtəlif maddə ehtiva olunmuşdur (maddə 2-3). 2-ci maddədə 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarının ciddi pozuntuları, 3-cü maddədə isə “müharibə adət və qanunlarının pozuntuları” adı altında konkret əməllər sadalanmışdır. Bu fərqləndirmə beynəlxalq humanitar hüququn iki hissəsi – silahlı münaqişə zamanı insan hüquqlarının müdafiəsi (“Cenevrə hüququ”) və müharibə aparılmasının metod və vasitələrinin məhdudlaşdırılması (“Haaqa hüququ”) bölgüsü ilə bağlıdır.

Məhkəmə təcrübəsi baxımından Yuqoslaviya Tribunalı tərəfindən araşdırılmış Tadiç işi beynəlxalq humanitar qanunvericiliyin ilkin şərtlərini müəyyən etmək üçün çox əhəmiyyətlidir. İlk növbədə “silahlı münaqişə” baş verməli, yəni “banditizm, qeyri-mütəşəkkil, qısa sürən üsyanlar və ya terror fəaliyyətləri” deyil, mütəşəkkil tərəflər arasında bundan fərqli gərgin münaqişə olmalıdır. İkincisi, ittiham tərəfi insanlıq əleyhinə cinayətə dair qaldırılan ittihamla silahlı münaqişə arasında yetərli bağlılığı sübuta yetirməlidir. Üçüncüsü, ittiham Cenevrə Konvensiyasında nəzərdə tutulan müharibə cinayətlərilə əlaqələndirildikdə, əlavə olaraq sözügedən silahlı münaqişənin beynəlxalq xarakterli olduğu və qurbanların Cenevrə Konvensiyası ilə qorunan şəxslər olduqları sübut edilməlidir. Bu üçüncü elementə əsasən tətbiq olunan sınaq münaqişənin bir tərəfinin, bu halda Bosniya serblərinin qüvvələrinin xarici qüvvə ilə, bu halda Miloşeviçin prezidenti olduğu

Serbiya ilə əlaqəyə girərək əməkdaşlıq etdiyini və bunun nəticəsində münaqişənin digər tərəfinə, Bosniya və Herseqovinanın müsəlman icmasına qarşı beynəlxalq qüvvələrin istifadə olunduğunu müəyyən etməkdən ibarətdir. Məhkəmə Palatası Tadiçə bəraət verdi, çünki qarşılırdakı dəlillərə görə Miloşeviç Bosniya serblərinin “nəzarətçisi və komandanı” deyildi, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi də Nikaraqua işində oxşar sınaq keçirmişdi. Lakin Apelyasiya Palatası nəzarət sınağının həddən artıq ciddi olduğunu əsas gətirdi. Miloşeviçin öz bosniyalı serb müttəfiqlərinə təlim keçməsi, ərzaq və silah-sursatla təchiz etməsi faktı yuxarıda deyilən bağlılığı yetərincə təmin edirdi. Münaqişəni beynəlxalq xarakterli etmək, bununla da Cenevrə Konvensiyasının “ciddi hüquq pozuntuları” müddəasını tətbiq etmək üçün bu kifayət etdi.

Müharibə cinayətləri geniş bir hüquqi kateqoriya olub, həm beynəlxalq xarakterli, həm də qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişələr dövründə beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntularını əhatə edir. Bu pozuntuların hər biri özlüyündə konkret cinayət əməlidir və beynəlxalq cinayət məsuliyyəti doğurur [6.s.145]. Ona görə də müharibə cinayətləri haqqında tam təsəvvür əldə etmək üçün bu kateqoriyaya daxil olan bütün cinayət tərkiblərini göstərmək lazım gəlir.

Yuqoslaviya Tribunalı ilə bərabər Ruanda Tribunalı da müharibə cinayətlərinin araşdırılması və cinayətkarların cəzalandırılmasında mühüm rol oynamışdır. Belə ki, Tribunal Ruanda ərazisində törədilmiş beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntularına görə məsuliyyət daşıyan şəxsləri və qonşu dövlətlərin ərazisində 1994-cü il yanvarın 1-dən dekabrın 31-dək törədilən bu cür pozuntulara görə məsuliyyət daşıyan Ruanda vətəndaşlarını təqib etmək səlahiyyətinə malikdir. Tribunal 1994-cü ildə Ruandada törədilmiş beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntularına görə məsuliyyət daşıyan 93 şəxsi ittiham edib.

Göründüyü kimi, müharibə cinayətlərinin təqib olunması və cinayətkarların cəzalandırılmasında həm Yuqoslaviya Tribunalı, həm də Ruanda Tribunalının fəaliyyəti danılmazdır.

Müharibə cinayətlərinin ictimai təhlükəliliyi hərbi münaqişələrdə və hərbi əməliyyatlarda iştirak etməsi müqabilində maddi mükafat əldə et-

məyi özünə peşə seçən qeyri-müəyyən sayda insanların meydana çıxması həmin şəxslərin iştirakı nəticəsində nəinki münaqişədə olan tərəflərin hərbi qüvvələrindən, o cümlədən dinc əhəlidən xeyli adamin məhv edilməsi ilə xarakterizə olunur.

Hərbi əməliyyatlar münaqişə tərəflərinin silahlı qüvvələri arasında aparıldığından beynəlxalq hüquq normalarına müvafiq olaraq mülki şəxslər heç bir zorakılığa məruz qalmamalıdır. Mülki əhaliyə qarşı edilən zorakılıq əməlləri qələbə çalmaq üçün məqbul metod sayıla bilməz. Mülki əhali döyüşlərdə iştirak etməyə cəlb edilməməli, bütün hallarda ona hörmət göstərməlidir. Mülki əhalinin təhlükəsizliyi və ya əsaslı hərbi mülahizələr tələb etdikdə, işğalçı dövlət müəyyən ərazidən tamamilə və ya qismən təxliyəni həyata keçirə bilər. Belə təxliyələr zamanı himayədə olan şəxslər yalnız işğal edilmiş ərazinin içərilərinə köçürülə bilər. Lakin bu, əməli cəhətdən mümkün olmadığı halda istisna təşkil edir. Bu qayda təxliyə edilmiş şəxslər həmin ərazidə döyüş əməliyyatları başa çatdıran kimi öz yerlərinə qaytarılmalıdır. Hesab edirik ki, göstərilən bu əməllər tarixin bir neçə böyük hadisələrində öz praktiki ifadəsini tapmış və beynəlxalq birlik tərəfindən mənfi qarşılanmışdır.

Nəhayət, müharibə cinayətlərinin dəqiq siyahısı Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutunda göstərilmişdir. Qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişələr zamanı törədilmiş müharibə cinayətləri də Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid edilmişdir. Məhkəmənin Statutu Yuqoslaviya Beynəlxalq Tribunalının Nizamnaməsini və hökmlərini əsas tutaraq həm beynəlxalq xarakterli, həm də qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişələr zamanı törədilmiş əməlləri müharibə cinayətləri hesab edir. Müharibə cinayətləri dörd kateqoriyaya bölünür. İki kateqoriya beynəlxalq silahlı münaqişələr zamanı törədilən cinayətlər, digər iki kateqoriya isə qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələr zamanı törədilən cinayətlərdir. Qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələr zamanı törədilən əməllərin də müharibə cinayəti kimi nəzərdə tutulması hüquqda irəliləyiş kimi qiymətləndirilməlidir. Statutda müharibə cinayəti kimi nəzərdə tutulmuş əməllər, əsasən, Cenevrə Konvensiyaları və onlara Əlavə Protokollarda ciddi pozuntular kimi ifadəsini tapmış əməl-

lərdir. Eyni zamanda, beynəlxalq humanitar hüquqda ciddi pozuntu hesab edilməmiş əməllər də müharibə cinayətləri kimi göstərilmişdir. Məsələn, uşaqların silahlı qüvvələrə cəlb edilməsi, işğalçı dövlətin işğal etdiyi ərazilərdə öz vətəndaşlarını yerləşdirməsi, işğal edilmiş ərazidə yaşayan əhəlinin həmin ərazidən deportasiya edilməsi beynəlxalq hüquqi sənədlərdə müharibə cinayətləri kimi göstərilmişdir. Göstərilənlərlə yanaşı, müharibə cinayəti kimi qəbul olunmuş kimyəvi, bakterioloji, nüvə silahlarının tətbiqinin, yaxud hərbi əsirlərin və mülki şəxslərin repatriasiyasının əsassız gecikdirilməsinin, mülki əhali və mülki obyektlərə ziyan yetirən qeyri-seçim xarakterli hücum Statutda

müharibə cinayəti kimi öz əksini tapmamışdır.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, yalnız Məhkəmənin yaradılmasından sonra törədilmiş müharibə cinayətləri onun yurisdiksiyasına daxil ola bilər. İkinci xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, yalnız, sənədi ratifikasiya edən dövlətlər onun yurisdiksiyasına aid olacaq.

Ümumiyyətlə, Məhkəmə milli məhkəmələri əvəz etmir, lakin milli məhkəmə üçün çox mürəkkəb və ya geniş və mürəkkəb həll olan iddialara baxır və yaranmış boşluqların doldurulmasına xidmət edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. İbayev V.İ. Dissertasiya. Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi və insan hüquqları. Bakı, 2002, 178 s.
2. Нюрнбергский процесс: Сборник материалов. В 8-и томах. Том I, М.: Юридическая литература, 1987, 560 с.
3. Кибальник А.Г. Современное международное уголовное право: понятие, задачи и принципы // Под науч. ред. доктора юридических наук А.В.Наумова, СПб, Юридический центр Пресс, 2003, 252 с.
4. Маєвська А.А. Універсальна юрисдикція і Римський статут Міжнародного кримінального суду // Проблеми законності. Вип. 47: Респ. міжвідомч. наук. зб./ Відп. ред. В.Я.Таций.-Харків: Нац.юрид.акад. України, 2001, с.198-201.
5. Ronald C. Slye, Beth Van Schaack International Criminal Law. 2009 Aspen Publishers 354 pg.
6. Ceoffrey Robertson QC Crimes Against Humanity 2006. 758 pg.
7. www.un.org/icty/
8. www.un.org/icc/
9. Wade Mansell and Karen Openshaw: International Law (a critical introduction). Oxford and Portland Oregon 2013. 262 pg
10. Sean D. Murphy International Law 2006 Thomson/West. 506 pg
11. www.iccnw.org
12. www.icttr.org
13. www.crimesofwar.org/onnews/news-guinea.html

Alovsat Allahverdiyev

The role of international criminal tribunals in prosecuting war crimes

The “war crimes” terminology being a general notion, contains violation of international humanitarian law norms applicable during an armed conflict. In certain cases suggestions are made that war crimes encompass only the acts determined in 1949 Geneva Conventions on the protection of war crimes victims, but those acts include only a part of war crimes, the most dangerous and the gravest perpetrations.

War crimes occur where the civilian population irrelevant to military necessity is exposed to atroci-

ties and tortured, historical and cultural monuments are destroyed, prisoners of war and the wounded are ruthlessly treated and are viciously killed.

Аловсат Аллахвердиев

Роль международных уголовных трибуналов в преследовании военных преступлений

Термин «военные преступления» будучи общим понятием, представляет собой нарушение международных гуманитарных правовых норм применяемые во время вооруженного конфликта. Встречаются некоторые мнения о том, что военные преступления охватывают только акты, определенные в Женевских Конвенциях 1949 года о защите жертв военных преступлений, хотя в те акты входит часть военных преступлений, самые серьезные и опаснейшие действия.

Военные преступления происходят в том случае, когда неотносящиеся к военной необходимости мирные жители подвергаются к зверствам и пыткам, исторически-культурные сооружения разрушаются, с военнопленными и ранеными беспощадно обращаются и их жестоко убивают.